

Zpráva z konference *Proces s kardinálem Mindszentym po 70 letech. Osudy prelátů ve východní a střední Evropě*

V Maďarsku, a nejen tam, si připomínali sedmdesáté výročí procesu s Józsefem kardinálem Mindszentym (1892–1975), který probíhal ve dnech 5.–8. února 1949. Monstrproces s tímto ostrihomským metropolitou a maďarským primasem i jeho údajnými společníky sledoval celý svět, na prvním místě tehdejší papež Pius XII. (1876–1958) a celá vatikánská kurie. Vedení maďarské komunistické strany si jako parta snaživých žáků sovětských mentorů vyzkoušelo tvrdý kurz proti největšímu ideologickému nepříteli, katolické církvi reprezentované osobností nekompromisního ostrihomského arcibiskupa, který se stal symbolem protikomunistické rezistence.

V týdnu následujícím po výročí procesu, ve dnech 13.–14. února 2019, uspořádal Maďarský výbor národní paměti (Nemzeti Emlékezet Bizottsága – NEB) ve spolupráci s Maďarskou akademií věd a maďarským parlamentem¹ mezinárodní konferenci *The Mindszenty Trial in the Perspective of Seventy Years. Prelate Fates in East-Central Europe*, věnovanou osobnosti kardinála Mindszentyho i různým aspektům procesu zinscovaného v Budapešti, včetně jeho domácích i mezinárodních dopadů. Na konferenci byli pozváni historici a představitelé církví z nástupnických zemí někdejší rakousko-uherské monarchie. Záměrem pořadatelů bylo též porovnat Mindszentyho případ s postupem proti primasům církvi v nástupnických zemích ovládaných komunisty. O významu konference svědčí to, že pro ni byl vybrán hlavní zasedací sál parlamentu, budovy inspirované londýnským sídlem britských zákonodárců, která stojí na náměstí bojovníka za maďarskou nezávislost na Habsburcích Lajose Kossutha (1802–1894). K paradoxům současného Maďarska patří, že mezi řečníky slavnostního zahájení byl kromě mluvčího parlamentu a zástupce episkopátu pozván též Michael Habsbursko-Lotrinský, předseda nadace kardinála Mindszentyho.

Pracovní část konference rozvržená do dvou dnů po čtyřech přednáškových blocích zahájil Pál Fodor z Maďarské akademie věd. Panely věnované různým aspektům procesu s kardinálem Mindszentym, perzekuci katolické církve, situaci episkopátu

1 Parlament Maďarské republiky – Országgyűlés, doslovně přeloženo Zemský sněm či Zemské shromáždění, je specifická instituce. Na rozdíl od České republiky jde o jednokomorový zákonodárný sbor, v němž zasedá 199 poslanců volených poměrně složitým smíšeným systémem ve dvoukolových volbách. Předseda sněmovny zastává třetí nejdůležitější post v zemi po premiérovi a prezidentovi. Parlament hraje v maďarském politickém systému důležitou roli. Má řadu pravomocí, díky nimž může podstatně ovlivňovat rozpočtovou politiku, justici atd. Poslanci totiž přímo volí nejen prezidenta republiky, ale též předsedu Maďarské národní banky, generálního prokurátora a předsedu Nejvyššího soudu.

v době procesu a v dalších sedmi letech až do povstání v roce 1956 i taktice ostatních reformovaných církví v Maďarsku (pokoušely se místo otevřeného střetu s komunistickým režimem manévrovat více než katolická církev) se střídaly s bloky určenými k vystoupením zahraničních hostů.²

Na omezeném prostoru této zprávy není možné věnovat se všem příspěvkům, zastavím se tedy alespoň u těch nejdůležitějších domácích, více budu vybírat z vystoupení zahraničních. Maďarským příspěvkům nesvědčil velmi nevyrovnaný překlad působící chvílemi dojmem, že nejde o simultánní tlumočení, nýbrž o četbu připraveného anglického textu. Jakmile se temperamentní maďarští řečníci odpoutali od textu předem zasláné přednášky, nastalo ve sluchátkách ticho.

Stěžejním příspěvkem prvního panelu byla přednáška Margit Balogh z Maďarské akademie věd *Nejubožejší vězeň národa. Uvěznění a odsouzení Józsefa Mindszentyho v letech 1948–1949*, která se podrobně věnovala případu kardinála Mindszentyho od jeho zatčení koncem vánočních svátků 1948 (26. prosince 1948) až po odsouzení. Tato historička se soustředila na konstrukci procesu a jeho přípravu, zdůraznila nepřehlédnutelnou sovětskou stopu v obojím. Hlavní politickou odpovědnost za fiktivní obvinění Mindszentyho z vlastizrady, špionáže a nezákonného obchodu s valutami i za použití brutálních vyšetřovacích metod, které měly kardinála zlomit v obávané budapeštské věznici v Andrassyho ulici č. 10, nesl vůdce maďarských komunistů Mátyás Rákosi (1892–1971). Ten se radil se sovětskými stranickými špičkami, jak zatčení a proces načasovat, aby měl co největší účinek na domácí i zahraniční veřejnost.

Vrcholem následujícího panelu byla přednáška Łukasze Kamińskiego z vratislavské univerzity s biblickým titulem *Prorok*, věnovaná zápasu polského primasa Stefana kardinála Wyszyńskiego (1901–1981) za nezávislost katolické církve na komunistické vládě. Zatímco Mindszenty nebyl ochoten uhnout ani o píď a nepřestával z izolace v ostříhomském arcibiskupském sídle v tajně propašovaných zprávách vyzývat biskupy, duchovenstvo a věřící k podpoře antikomunistické politiky papeže Pia XII., kardinál Wyszyński se ubíral svou cestou. Nešlo o cestu širokou a pohodlnou, nevyhnul se internaci. Nakonec ve snaze zachránit jednotu polské církve uznal za generální vikáře v Krakově i v dalších významných městech kolaborující kněze z organizace „vlasteneckých“ kněží. Podobná kněžská uskupení vznikala z iniciativy komunistů ve všech státech východního bloku. V Polsku se k nim z kariéristické motivace, naivity či v důsledku vydírání přidalo zhruba deset procent kléru. V Maďarsku byl tento počet vyšší, což se vysvětluje místním „josefinismem“ neboli tradiční závislostí kléru na císařské vládě. Ani dlouhá desetiletí po zániku monarchie si většina duchovních nedovedla představit, že by se proti vládnoucí moci, bez ohledu na její bojovný ateismus, postavili. V rozděleném Polsku katolická církev a její primas představovali jedinou sílu skutečně tmelící národ. Proto již v roce 1953, v době nejhoršího ponížení a rozvratu církve, zvedl polský episkopát pod vedením Wyszyńskiego hlavu a v pastýřském listu *Non possumus* označil „vlastenecké“ kněze za rozvratníky směřující k odštěpení a herezi.

2 K maďarským specifikům též patří, že „zahraniční host“ vždy neznamená osobnost jiného jazyka a národnosti. Nermalou část vystupujících tvořili zástupci církevních a jiných historických pracovišť z maďarské diaspory rozptýlené od Slovenska po Rumunsko.

Auditorium odměnilo potleskem vystoupení Konstantina Szabó z řeckokatolické eparchie v Mukačevu na téma *Blahoslavený Tódor Romzsa a mučedníci Mukačevské řecko katolické eparchie*. Nastínil v něm životní příběh blahoslaveného Tódora Romzsi/Teodora Romži (1911–1947) a desítek jeho následovníků. Osud katolíků východního obřadu (tzv. uniátů nebo řeckokatolíků) na Podkarpatské Rusi byl obzvláště tragický. Přednášející se jako jeden z mála vrátil až do let druhé světové války. Biskupské svěcení T. Romži v Užhorodě v roce 1944 bylo jednou z posledních tamních svobodně proběhnuvších církevních slavností. Po zinscenovaném plebiscitu bylo území po první světové válce připojené k Československu (tradičně si ho nárokovali Maďaři, své zájmy zde ovšem měli Poláci, Ukrajinci, Rusové i Rumuni) zabráno Rudou armádou a připojeno k sovětské Ukrajině. Rozpoutala se perzekuce nežádoucí církve, považované dobyvateli za pátou kolonu, kterou je třeba za jakoukoli cenu sjednotit s pravoslávím. To však znamenalo násilné přetržení staleté náboženské tradice, zničení svébytné kultury a národnostní útlak. Biskup Romža se stal v roce 1947 obětí dopravní nehody, která ovšem nebyla náhodnou. Tento pokus o atentát přežil, ale v nemocnici byl místo léčby zabit smrtící injekcí agentkou NKVD vydávající se za zdravotní sestru. V roce 2001 ho prohlásil za blahoslaveného papež Jan Pavel II. (1920–2005) při své pastorační návštěvě Lvova. Přednášející seznámil přítomné s desítkami dalších mučedníků z řad řeckokatolických duchovních i věřících. Auditorium bylo pohnuto prezentací s množstvím fotografií početných rodin duchovních (tak jako pravoslavní se mohou ženit), kteří byli zavlečeni do Gulagu a jejich děti se teprve po desetiletích detektivního pátrání dozvěděly, že jejich otcům patří prosté dřevěné kříže na hřbitově obětí otrocké dřiny, podvýživy a nemoci na Sibíři, Dálném východě či v kazašských stepích.

Z odpoledních příspěvků si zaslouží zmínku především Tomislav Anič z Chorvatské katolické univerzity v Záhřebu. Tématem jeho příspěvku *Proces s chorvatským arcibiskupem Štepinacem: média a propaganda jugoslávského komunistického režimu* bylo působení propagandy provázející proces s chorvatským arcibiskupem Alojzem Štepinacem (1898–1960). Přednášející použil bohatý výběr karikatur zobrazujících arcibiskupa jako přívržence ustašůvců, který ze svého sídla neváhá posílat demonstřujícímu dělnictvu dárečky v podobě střel „made in“ Vatikán. Ve své drsné nadsázce si nijak nezdaly s propagandou známou z českého prostředí, vzpomeňme např. „pavoučí síť spojující Vatikán a Wall Street“ z karikatur čilhošťského zázraku.

Blok zahraničních vystoupení prvního konferenčního dne uzavřela Emília Hrabovec, zastupující na konferenci Univerzitu Komenského v Bratislavě, s vystoupením zaměřeným na biskupa Jána Vojtaššáka. Už název příspěvku *Ján Vojtaššák, nejvíce pronásledovaný katolický biskup v Československu* vzbudil nejednu otázku. Čím autorka poměřuje míru pronásledování církevních představitelů? Jak je možné opomenout tragické osudy Pavola Petera Gojdiče (1888–1960), který nepřežil pětadvacetiletý trest věznění, nebo Vasilu Hopka (1904–1976)? Je snad biskup východního obřadu, pro kterého je věrnost Bohu, papeži a církvi víc než vlastní život, druhořadým katolíkem? Pozorným posluchačům se dostalo nápovědy, jak se s otázkami výše uvedeného typu vypořádat: stačí nevyjadřovat se k Vojtaššákově roli v době tzv. Slovenského štátu a nadřadit křesťanským hodnotám pouze „národní“ hledisko.

Program druhého konferenčního dne zahájil Tibor Zinner, ředitel Maďarského ústavu židovské historie (Magyar Zsidó Történeti Intézet) s příspěvkem *Kdo pronásledoval kardinála? Od tajné policie k Rákosimu* věnovaným personálnímu pozadí Mindszentyho případu. Role M. Rákosiho již byla zmiňována, autor se zaměřil především na šéfa tajné policie – Úřadu státní bezpečnosti (Államvédelmi Hatóság – ÁVH), agenta NKVD Pétera Gábora (1906–1993) a ministra vnitra Jánose Kádára (1912–1989). Následovala přednáška *A co ti ostatní? Mindszentyho společníci před soudem* historičky z NEB Bernadetty Deiry, věnovaná osobám souzeným společně s Mindszentyem. Seznam obviněných zahrnoval celé spektrum předních katolických činitelů, od přímých spolupracovníků kardinála až po hraběte z rodu Esterházy, který měl být dokladem spojení maďarského primase s „reakční monarchisticky orientovanou aristokracií“.

V následujícím zahraničním panelu vystoupil Ladislav Bukovszky (Fórum – Institut pro výzkum menšin v Šamoríně) s příspěvkem *Mindszentyho proces a jeho dozvuky na Slovensku* na téma obětí „slovenské mindszentiády“ neboli perzekuce desítek příslušníků maďarské menšiny na jižním Slovensku na základě lživých obvinění ze spojení s kardinálovým okruhem s cílem „rozbit Československo“. Pozornost zejména badatelů zaměřených na válečnou a poválečnou historii řeckokatolické církve přitáhla přednáška Stanislavy Vodičkové (ÚSTR) *Perzekuce katolické církve v Československu na příkladu Josefa kardinála Berana, arcibiskupa pražského*. Zřejmě zapůsobilo důkladné nastínění činnosti Josefa Berana (1888–1969) během existence Protektorátu Čechy a Morava, jeho obrana církve proti okupantům, věznění v Terezíně a Dachau. Úvodní část přednášky tak ukázala, z jakých zdrojů vycházely jeho nekompromisní postoje v době boje o přežití církve počátkem 50. let a během následné čtrnáctileté internace.

Konferenci uzavřelo vystoupení Réky Földváryné Kiss *Závěry z procesu proti maďarské reformované církvi* z pořádající partnerské organizace NEB na téma maďarské kalvínské církve a jejího kompromisy zatíženého působení v době vrcholící komunistické perzekuce. Paní Kiss konferenci zakončila závěrečným shrnutím a pozvala přítomné ke komentované prohlídce parlamentních prostor včetně symbolu maďarské státnosti – svatoštěpánské koruny.

Konference dosáhla hlavního cíle: vyzdvihnout osobnost kardinála Mindszentyho v době, kdy nabírají obrátky přípravy jeho beatifikačního procesu. Velkou část publika tvořili kardinálovi ctitelé spjatí s jeho nadací, kteří dlouhotrvajícím potleskem uvítali oznámení z úst Michaela Habsburského, že Mindszentymu byl právě udělen titul „ctihodný“, což v jejich očích zvýšilo šance na příznivý průběh beatifikačního procesu. Historik pohybující se ve střeoevropské perspektivě mohl získat od badatelů z pracovišť položených východněji od nás řadu podnětů k zamyšlení. Přísná režie pořadatelů však vyloučila jakoukoli diskusi, prostor pro ni byl pouze v kuloárech, což nemohlo nahradit bezprostřední výměnu názorů po odeznění příspěvků.

◆ **Markéta Doležalová**



Fotografie ze soudního procesu s maďarským primasem Józsefem kardinálem Mindszenty (druhý zleva v první řadě), který se konal ve dnech 5.–8. února 1949

Zdroj: NEB Budapest



Zahájení konferenčního panelu věnovaného osudům primasů z bývalých zemí východního bloku, hlavní jednací sál maďarského parlamentu

Zdroj: archiv autorky